

УДК 929.532-055.5/.7(477.53)“1765”

Дудка С. А.

РОДИНИ МЕШКАНЦІВ СЕЛА ДАВИДІВКА ПИРЯТИНСЬКОЇ ПРОТОПОПІ (за даними сповідного розпису 1765 р.)

Статтю присвячено проблемі демографічного розвитку козацької держави Гетьманщини наприкінці ранньомодерного часу, а точніше локальній історії родини тогочасного традиційного суспільства. У центрі дослідницької уваги – сім'я та мережа родинних зв'язків мешканців села Давидівка Яблунівської сотні Лубенського полку – одного з типових українських сіл Гетьманщини другої половини XVIII ст. У статті на основі облікових даних сповідного розпису 1765 р. проаналізовано показники загальної та середньої населеності домогосподарств і чисельності родин, поколінний склад, типологію і структуру сімейних утворень різних груп сільського соціуму Давидівки – духовенства, козаків і селян. В основу дослідження покладено найпоширенішу в сучасній історико-демографічній науці класифікацію родинних домогосподарств британського історика Пітера Ласлетта. Встановлено, що в Давидівці у 1765 р. прості нуклеарні сім'ї значно поступалися за чисельністю складним формам сімейної організації.

Ключові слова: сповідний розпис, домогосподарство, родина, сімейні зв'язки, проста сім'я, розширена сім'я, мультифокальна сім'я.

Наприкінці XX – на початку XXI ст. вітчизняні історики почали звертати увагу на результати антропологічного перевороту, що відбувся в гуманітарних науках на Заході ще наприкінці 1960-х рр., тож нині в Україні з'являється дедалі більше наукових розвідок у руслі так званої «нової історичної науки». Чільне місце серед них посідають дослідження у сфері соціальної історії та історичної демографії. Одним із найменш вивчених її аспектів залишається історичний розвиток інституту сім'ї на українських землях. У цьому контексті особливу зацікавленість викликає регіональний (мікроісторичний) рівень дослідження цієї проблеми, адже сучасні уявлення про традиційну українську сім'ю сформувалися на основі етнографічних даних про сільських жителів ранньомодерної України. З огляду на це сфокусуємо увагу на характеристиці родин мешканців одного з типових українських сіл Гетьманщини другої половини

XVIII ст. – Давидівки Яблунівської сотні Лубенського полку.

Джерелом для написання статті став сповідний розпис Свято-Георгіївської церкви названого вище села за 1765 р., що нині зберігається в комплексі матеріалів фонду «Пирятинське духовне правління» Державного архіву Полтавської області (ДАПО) [4, арк. 1–18]. Це документ церковного обліку населення, що фіксував парафіян, які були на сповіді та прийняли причастя або з якихось причин уникли цієї процедури. Це подвірний і посімейний список мешканців села, тож містить інформацію про всіх членів родин із зазначенням їхніх імен, віку та ступеня спорідненості між родичами, що й стало ключовим у його виборі. Однак, як свідчить практика, повністю покладатися на відповідальне ставлення священика до виконання своїх обов'язків, а отже, й на інформацію, подану у сповідних відомостях, не варто. Нерідко священик міг

робити помилки не лише в написанні імен і підрахунках віку своїх парафіян, а й при описі їхніх родин [6, с. 125–128]. Коригувати подібні похибки можна, звернувшись до інших джерел, насамперед метричних книг. Останні збереглися набагато гірше, ніж сповідні розписи, тому доповнити чи уточнити дані конкретно цього дослідження не зможуть. Не зробить цього й ще одне дуже важливе для вивчення соціуму Гетьманщини джерело – Генеральний опис Лівобережної України 1765–1769 рр., у якому даних про Давидівку, на жаль, немає [3, с. 34]. Зважаючи на викладене вище, репрезентативність обраного для здійснення цієї розвідки джерела є цілком достатньою.

Як свідчить джерело, у 1765 р. у 62 приходських дворах у Давидівці мешкало 868 осіб (420 чоловіків і 448 жінок). Усе населення поділялося на три соціальні стани: духовенство («духовние») – 3 двори, 39 осіб (18 чоловіків, 21 жінка); козаки («военние») – 37 дворів, 460 осіб (228 чоловіків, 232 жінки) та селяни («посполитие») – 22 двори, 305 осіб (147 чоловіків, 158 жінок). Також у 7 дворах козаків ще жили т. зв. «дворовие» (підсусідки чи/і слуги) – 64 особи (27 чоловіків, 37 жінок) [4, арк. 18]. На основі цих даних можна визначити середню населеність давидівських домогосподарств, яка для духовенства становила 13 осіб, козаків – 14,2 особи, селян – 13,9 особи, що дещо перевищує аналогічні показники, які отримав Олександр Сакало для сіл Лубенського полку: духовенство – 11,8 особи, козаки – 12,1 особи, селяни – 8,4 особи [7, с. 14]. Найзалюдненішим був козацький двір 67-річного вдівця Симеона Григорієва [4, арк. 2–2 зв.], у якому нараховувалося 34 особи. Найменш заселеними були знову ж таки козацькі двори 32-річного Тимофія Дяченка [4, арк. 4], 34-річної вдови Агафії Шевчихи [4, арк. 5], 51-річного Іоанна Хвесенка [4, арк. 11] та 40-річного Дорофія Іванченка [4, арк. 11 зв.–12], в кожному з яких мешкало по 5 осіб. Загальна середня населеність дворів у селі Давидівка на 1765 р. становила 14 осіб. Цей показник майже на третину більший за визначений О. Сакалом для сіл Лубенського полку загалом – 10,4 особи [7, с. 14].

Проте об'єктом цього дослідження є не домогосподарства, а родини. Терміном «родина» в історичній демографії позначають групу взаємозалежних осіб, зосереджених в одному домогосподарстві, серед яких малі (нуклеарні) родини, кривні родичі та слуги [10, с. 354]. Це визначення польського дослідника Цезарія Кукльо в запропонованому дослідженні буде

дещо звужене. Під терміном «родина» розумітимемо групу родичів, пов'язаних кривними зв'язками або свояцтвом, які мешкали в одному домогосподарстві. Відмінність полягає в тому, що до складу останнього зараховуються й «дворовие», які зазвичай не мають родинних зв'язків із головою двору, в якому живуть. Тобто наявність «дворових» впливає на населеність двору, але не позначається на чисельності родини-власника. Крім того, мешканцями одного домогосподарства могли бути кілька родин, тобто не існувало правила «один двір – одна родина». Отже, поза межами подальшого аналізу опиняться 14 родин «дворових» у складі 64 осіб, які, однак, були враховані під час визначення середньої дворової населеності.

Застосування такого підходу дало змогу виокремити в межах 62 домогосподарств 88 самостійних родин. Варто зазначити, що також відбулося поповнення категорії «духовние» сім'єю з 6 осіб попаді-вдови Анни Василівни, яка мешкала у дворі козака Симеона Григорієва [4, арк. 2–2 зв.]. Тож у підсумку маємо 6 родин духовенства (45 осіб), 43 козацьких (454 особи) та 39 селянських (305 осіб). Середня чисельність родин усіх соціальних станів порівняно з середньою населеністю їхніх домогосподарств помітно зменшилася. Зокрема, середній показник чисельності родини особи духовного чину становить 7,5 особи, козака – 10,6 особи, селянина – 7,8 особи. Найбільше вирізняється розмір селянської родини, кількість осіб у якій, порівняно з домогосподарством, зменшилася майже вдвічі. Це пов'язано з тим, що в одному дворі часто мешкала не одна сім'я. Близький до визначеного показника отримав Олександр Якименко для села Крута Буда Стродубського полку. Згідно з результатами його дослідження на одну селянську родину в середньому припадало 8,2 особи [8, с. 185].

Рекордсменом за кількістю родичів-співмешканців була козацька сім'я 80-річного вдівця Григорія Онищенка [4, арк. 5–5 зв.] з 27 осіб, а найменшими – козацька родина 43-річного вдівця Петра Денисова [4, арк. 4 зв.] та дві селянських 35-річного вдівця Федора Шелейди [4, арк. 13] і 33-річного Максима Семисина [4, арк. 16], кожна з яких складалася лише з 2 осіб. Загальний середній розмір давидівської родини – 9,1 особи. Визначений показник майже вдвічі перевищує отриманий Арнольдом Перковським для Гетьманщини в цілому – 4,6 особи, і території Війська Запорозького – 4,5 особи [5, с. 106–107].

Логічним продовженням цього дослідження буде аналіз поколінного складу сімей, що мешкали в Давидівці. Переважна більшість сімей духовенства у 1765 р. мала двопоколінну будову – 4 (66,7 %), а решта 2 родини – трипоколінну (33,3 %). У козацькому ж середовищі лідували трипоколінні сім'ї – 21 (48,8 %), але не набагато меншою була й кількість двопоколінних – 19 (44,2 %). Також козаки були єдиною мікрогрупою сільського населення, у якій були чотирипоколінні сім'ї – 3 (7 %). Серед селян спостерігалася така ситуація: 27 двопоколінних (69,2 %), 11 трипоколінних (28,2 %) і єдина в селі однопоколінна (2,6 %) родина. Останню представляла сім'я вже згаданого Максима Семисина з дружиною Парасковією [4, арк. 16]. Типовою родиною, що складалася з представників двох поколінь (батьки з дітьми), була сім'я козака Гаврила Павлука, що мав дружину Матрону і доньку Марію [4, арк. 4 зв.]. Прикладом трипоколінної родини (батьки, діти, онуки) може бути сім'я селянина Антона Рудого, який мешкав разом з дружиною Євдокією і сином Григорієм, що своєю чергою був одруженим і мав сина Микиту [4, арк. 13 зв.]. Родина козацької вдови Марії Шевченчихи була чотирипоколінною. Вона складалася з її сина Кирила, невістки Марії, онуків Антонія і Євгенія та ще двох онуків Сави і Омеляна, які вже були одруженими і мали нащадків, тобто її правнуків [4, арк. 7].

Аналіз поколінної структури засвідчує абсолютну перевагу двопоколінних сімей (56,9 %), на другому місці – трипоколінні (38,6 %). Порівняно невисока частка чотирипоколінних родин (3,4 %) свідчить про те, що лише незначна частина тогочасного люду доживала до правнуків. Останнє місце посіли однопоколінні сім'ї (лише 1,1 % у загальній структурі).

Наостанок визначимо типологічну структуру давидівських родин, використовуючи найпоширенішу в сучасній історичній демографії класифікацію британського дослідника Пітера Ласлетта. Згідно з нею виокремлюють п'ять категорій родинних домогосподарств.

1. Одиначи (*solitaries*) – домогосподарства, що складаються з однієї людини (вдівець/вдова чи особа, що не перебуває у шлюбі).

2. Безструктурні (*no family*) – особи, що живуть разом і можуть бути пов'язані родинними зв'язками, але не утворюють шлюбних пар (неодружені брати і сестри, дід/баба з онуками, дядько/тітка з племінниками).

3. Прості або нуклеарні (*simple family households*) – шлюбна пара з дітьми чи без них. Структурним принципом такої сімейної групи

є шлюбний зв'язок, тож родина вдівця або вдови з дітьми теж вважається нуклеарною.

4. Розширені (*extended family households*) – сім'ї, у яких поряд із подружньою парою живе ще хтось із родичів. Залежно від того, ким ці родичі доводяться главі домогосподарства, розрізняють розширення по висхідній (у синівській родині мешкає овдовілий батько чи мати без інших дітей), низхідній (один із батьків записаний на чолі синівського двору) та бічній ліній (неодружені брати і сестри господаря).

5. Мультифокальні (*multiple family households*) – сім'ї, що складаються з кількох нуклеарних ядер, кожне з яких своєю чергою може бути простим чи розширеним. Дві останні категорії належать до родин складного типу [9, р. 92–96].

Варто зазначити, що у 1765 р. у Давидівці сімей без структури та одинаків не виявлено. Усі наявні 88 родин сільських жителів розподілялися так: мультифокальні – 55,6 % (49 родин), нуклеарні – 36,4 % (32 родини), розширені – 8 % (7 родин). При цьому сім'ї духовенства поділилися порівну між цими трьома типами – по 2 родини, серед козацьких переважали мультифокальні – 26 родин, значно менше було нуклеарних – 15 і лише 2 розширених. Подібним був також розподіл родин селян: 21 мультифокальна, 15 нуклеарних і 3 розширених. Ці дані свідчать про переважання в Давидівці складних форм сімейної організації (63,6 %) і є близькими до даних науковця Юрія Волошина для українських сіл Стародубського полку – 60,9 % складних проти 34,8 % простих родинних утворень [2, с. 227].

Далі спробуємо здійснити більш детальний поділ родин на основі визначених типів. Слідом за Ю. Волошином будемо використовувати модифіковану версію класифікації П. Ласлетта польських істориків Миколая Шолтисека та Даріуша Біскупа [1, с. 44–47]. Дані стосовно родинної структури населення Давидівки у 1765 р. проаналізуємо за допомогою таблиці.

Найбільшу частку у структурі давидівських родин, як уже зазначено вище, становили мультифокальні. Переважна більшість із них була сім'ями з низхідними другорядними ядрами (коли в родині батька жили його одружені діти з власними родинками) – 36,7 % (18 родин), другу позицію розділили між собою братські та родини іншого типу – по 22,5 % (22 родини разом). До складу перших входили одружені брати і сестри, що мешкали разом без батьків, а другий тип є складною комбінацією різних підтипів категорії «мультифокальні родини» (найпоширенішим варіантом були братські з низхідними другорядними ядрами). На останньому місці були сім'ї

Таблиця. Структура родин села Давидівка у 1765 р.

Категорія	Клас	Опис	Кількість	%
Нуклеарні	3a	Шлюбні пари без дітей	1	36,4
	3b	Шлюбні пари з дітьми	26	
	3c	Вдівці з дітьми	4	
	3d	Вдови з дітьми	1	
Розширені	4a	Родини з висхідним розширенням	0	8
	4b	Родини з низхідним розширенням	4	
	4c	Родини з бічним розширенням	2	
	4d	Комбінація 4a-4c	1	
Мультифокальні	5a	Родини з висхідними другорядними ядрами	1	55,6
	5b	Родини з низхідними другорядними ядрами	18	
	5c	Родини з бічними другорядними ядрами	8	
	5d	Братські родини	11	
	5e	Інші (комбінація 5a-5d)	11	
Усього			88	100

з бічними другорядними ядрами – 16,3 % (8 родин), серед яких траплялися такі варіанти: овдовілий один із батьків з мінімум двома жона-тими дітьми або хтось із родичів по бічній лінії, найчастіше племінник. Останнє місце посіла єдина в селі мультифокальна родина з висхідним другорядним ядром – 2 % (у сім'ї доньки-вдови проживали її мати з сестрою) [4, арк. 5].

Наступну групу становили нуклеарні сім'ї, серед яких абсолютним лідером були шлюбні пари з дітьми – 81,3 % (26 родин). Цікавим видається переважання вдівців з дітьми – 12,5 % (4 родини) над вдовами з дітьми – 3,1 % (1 родина). Нарешті, на останньому місці була шлюбна пара без дітей – 3,1 %. Це була родина вже неодноразово згаданого Максима Семисина [4, арк. 16].

Найменшою в селі виявилася частка розширених родин. Лідирували сім'ї з низхідним розширенням – 57,1 % (4 родини), далі йшли розширені

по бічній лінії (брат, сестра, племінник) – 28,6 % (2 родини) і одна сім'я, що була комбінацією двох попередніх варіантів – 3,1 %. Це родина священика Іоанна Андреєва, що проживав разом зі своєю донькою-вдовою, її донькою та двома іншими онучками без батьків [4, арк. 1].

Отже, результати проведеного дослідження свідчать, що внутрішня структура та основні характеристики сімейних утворень села Давидівка Пирятинської протопопії у 1765 р. в цілому були схожими на родини інших сільських жителів Гетьманщини в другій половині XVIII ст. Констатація великої частки складних сімей у Давидівці в цей час збігається з думкою більшості сучасних дослідників про те, що до початку XIX ст. серед сільського населення всієї Центрально-Східної Європи найпоширенішою була саме складна форма сімейної організації.

Список використаної літератури

1. Волошин Ю. Населеність домогосподарств і структура родин мешканців Полтави другої половини XVIII ст. (за матеріалами сповідних розписів) / Ю. Волошин // Соціум. Альманах соціальної історії. – 2013. – Вип. 10. – С. 31–50.
2. Волошин Ю. В. Розкольніцькі слободи на території Північної Гетьманщини у XVIII ст. (історико-демографічний аспект) / Ю. В. Волошин. – Полтава : АСМІ, 2005. – 312 с.
3. Генеральний опис Лівобережної України 1765–1769 рр. Показчик населених пунктів. – Київ, 1959. – 185 с.
4. Державний архів Полтавської області (ДАПО). – Ф. 801. – Оп. 1. – Спр. 58. – 18 арк.
5. Перковский А. О людности украинского двора и величине семьи во второй половине XVIII века (по материалам Румянцева описи и церковной статистики) / А. Перковский // Проблемы исторической демографии СССР. – Таллин, 1977. – С. 104–111.
6. Романова О. О. Сповідальні книги Київської митрополії XVIII ст. як спосіб церковного контролю за мораллю парафіян / О. О. Романова // Український історичний журнал. – 2008. – № 4. – С. 122–148.
7. Сакало О. Типологія і структура домогосподарств сільського населення Гетьманщини другої половини XVIII ст.: на прикладі Лубенського полку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / О. Сакало. – Київ, 2011. – 20 с.
8. Якименко О. І. Історико-демографічні характеристики селянської родини у другій половині XVIII ст. (на прикладі села Крута Буда Стародубського полку) / О. І. Якименко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. – 2015. – Вип. 23. – С. 184–189.
9. Hammel E. A. Comparing household structure over time and between cultures / E. A. Hammel // Comparative Studies in Society and History. – 1974. – Vol. 16 (1). – P. 73–109.
10. Kuklo C. Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej / C. Kuklo. – Warszawa : Wydawnictwo DiG, 2009. – 532 s.

Svitlana Dudka

**THE FAMILIES OF THE INHABITANTS OF DAVYDIVKA VILLAGE,
PYRIATYN PROTOPOPIA
(according to the Confession List of 1765)**

The article is devoted to the problem of demographic development of the Cossack Hetmanate state at the end of the early modern time, in particular, to the local history of the family of the that time in the traditional society. The family and network of family ties of the inhabitants of Davydivka village (Yablunivska sotnia) of Lubny regiment – one of the typical Ukrainian villages of the Hetmanate state in the second half of the 18th century is in the focus of our research attention. The indicators of the general and average size of the households and quantity of the families, generational composition, typology, and structure of the family formations of different groups of rural society in Davydivka village, namely clergy, Cossacks, and peasants are analyzed based on the credential data of the confessional list of 1765. The research relies upon the most commonly used classification of family households in modern historical demography, developed by British historian Peter Laslett. It is established that simple nuclear families were considerably inferior to the numerous complex forms of family organization in Davydivka village in 1765. The results of the research confirm the opinion of most contemporary social historians that the characteristic feature of the Ukrainian family in the second half of the 18th century was the joint residence with a married couple (husband, wife, children) of large number of other close or distant relatives (parents, married children, grandchildren, cousins, nephews, sons-in-law, and daughters-in-law), or even completely unrelated persons. The main thing was not the degree of blood-related ties between the inhabitants of the yard, but the possibility of joint economic activity. Therefore, not only the internal structure of the family but also the idea of the family in the agrarian society sharply differed from that of modern times.

Keywords: confession list, household, family, family ties, simple family, extended family, multiple family.

Матеріал надійшов 05.04.2018